

Evoluční přístup ke studiu politických stran: strana kartelu

Tomáš Jarmara

Katedra společenských věd, VŠB-TU Ostrava

Evolutionary Approach to the Study of Political Parties: the Cartel Party. Among the newest typologies of political parties belong to the party cartel Peter Mair and Richard S. Katz. The typology is based on the evolutionary development of political parties, whose appearance varies depending on the political, economic, social and institutional changes in modern democracies.

After a theoretical introduction, a brief description of the dedicated evolutionary theory of development of political parties is a major contribution to the application of theory to practical examples of cartel behavior of political parties. The essence of the cartel cooperation of political parties from within the party system is the creation of legal and other measures to prevent new political parties from entering into the existing party system.

Key words: cartel party, cartel political party, catch-all party, funding of political parties, electoral competition, media regulation, civil society

Evoluční přístup ke studiu politických stran: strana kartelu. Mezi nejnovější typologie politických stran patří teorie strany kartelu Petera Maira a Richarda S. Katze. Typologie je založena na evolučním vývoji politických stran v závislosti na politických, ekonomických, sociálních a institucionálních změnách ve vývoji moderních demokracií.

Podstatou kartelové spolupráce politických stran je vytváření řady preventivních opatření a využívání zdrojů státu, které mají eliminovat politickou opozici: nové politické strany nacházející se mimo stávající stranický systém.

Cílem příspěvku je popis teorie strany kartelu a jeho aplikace na praktických příkladech kartelového chování evropských politických stran.

Klíčové slová: strana kartelu, kartelová strana, vývoj politických stran, volební soutěž, regulace médií, občanská společnost

Úvod

Mezi nejnovější typologie politických stran patří strana kartelu Petera Maira a Richarda S. Katze (1995). Typologie vychází z evolučního vývoje politických stran, jejichž podoba se mění v závislosti na politických, ekonomických, sociálních a institucionálních změnách moderních demokracií. Podstatou kartelové spolupráce politických stran nacházejících se uvnitř stranického systému je vytváření zákonných a jiných opatření, které mají zabránit novým politickým stranám v průniku do stávajícího stranického systému a současně nalézání a následné využívání státních zdrojů pro svou existenci.

Teorie strany kartelu vyvolala značné kritické reakce. Mezi v nejvýznamnější kritiky patří Ruud Koole, který na stránkách časopisu *Party Politics* vyčítá jejím autorům nedostatečně sofistikovanou charakteristiku tohoto „nového stranického typu“ a jehož kritice je věnována pozornost v závěru příspěvku. Zřejmě i z toho důvodu není v české ani slovenské odborné literatuře věnována fenoménu strany kartelu dostatečná pozornost. Jistou výjimku tvoří práce Michala Klímy „Volby a politické strany v moderních demokraciích“ (1998) a

některé jeho další ať již odborné nebo popularizační (novinové) publikační počiny, ve kterých upozorňuje na kartelizační prvky českého stranického systému (Klíma 2002, 2006, 2011). Za zdařilou, ovšem taktéž ojedinělou, lze považovat studii slovenského politologa Tomáše Profanta (2004) aplikující teorii kartelové strany na příkladu Slovenské demokratické a křesťanské unie.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem a také proto, že na teorii kartelu je v českých a slovenských odborných textech mnohdy pouze odkazováno, je cílem toho příspěvku rozsáhlejší charakteristika Katzovy a Mairovy teorie a současně i její aplikace na praktických příkladech kartelového chování evropských politických stran. Pozornost je zaměřena na hlavní kartelizační prvky, ke kterým patří změny ve financování politických stran, proměna charakteru povahy volebních soutěže, zajištění přístupu do státem kontrolovaných nebo regulovaných médií, zvýšený akcent na zastupitelské formy demokracie a negativní postoj k občanským iniciativám.

Z terminologického hlediska je nutno upozornit, že pojem strana kartelu je označení pro spolupracující politické strany uvnitř stranického systému (s parlamentním zastoupením). Pokud je v textu používán pojem kartelová strana jedná se tedy o označení pro politickou stranu, která je součástí strany kartelu. Terminologická diferenciacie je nutná z důvodu rozlišení mezi politickými stranami vně a uvnitř stranického systému, který lze označit jako kartelový.

Vznik strany kartelu

Podstatným znakem koncepce je pozice, kterou politická strana zaujímá mezi společností a státem. Podle Katze a Maira se model stran historicky vyvíjel od elitní strany ke straně masové, strana mas se proměnila na univerzální stranu a posledním evolučním typem je strana kartelu.

Koncepce strany kartelu považuje vývoj politických stran za dialektický proces, ve kterém každý nový typ strany vytváří reakci podněcující k další proměně strany.

Katz a Mair v podstatě vycházejí z akceptace historických typologií politických stran a jejich evolučních proměn, tak jak jej uvádí klasik oboru Maurice Duverger (1965), který rozlišuje elitní strany kádrů privilegovaných společenských vrstev vznikající v prvopočátcích parlamentarismu a strany masového typu, jenže vznikaly převážně ve druhé polovině 19. století zahrnutím průmyslového dělnictva a rolnictva do sféry politiky. Dalším typem politické strany, se kterým pracuje teorie strany kartelu, je opět dnes již klasická koncepce univerzální strany Otto Kirchheimera. Německý politolog ve své esejí „Transformace stranických systémů v západní Evropě“ popsal vznik stany nového typu, která spojuje občanskou společnost a stát, včetně jejich základních charakteristických znaků (Kirchheimer 1966).

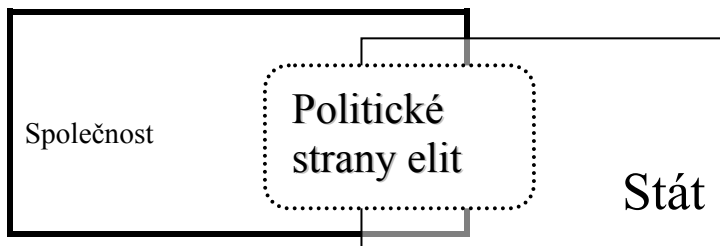
V Katzově a Mairově teorii je hlavním diferenčním kritériem historická analýza pozice, kterou strany zaujímaly ve vztahu mezi společností a státem. Od 70. let 20. století se objevuje trend, kdy se politické strany postupně vzdalují společnosti a mají tendenci k větší symbióze se státem. Strany, které vstupují do státu, využívají jeho zdroje k uzavření stávajícího stranického systému. Spolupráce politických stran vede ke vzniku strany nového typu, která je označena jako „strana kartelu.“ Stejně jako předcházející typy politických stran i strana kartelu implikuje určitou koncepci demokracie a stimuluje další evoluční reakce. Podle změny pozice mezi společností, politickými stranami a státem lze vyzorovat čtyři vývojové etapy:

1. etapa spojená se stranou elit;
2. etapa spojená s masovou stranou;
3. etapa spojená s univerzální stranou;
4. etapa spojená se stranou kartelu: vznik strany kartelu.

Etapa spojená se stranou elit je období, kdy je politický systém založen na omezujících volebních censech 19. a počátku 20. století, které z přímé politické participace vyřazovaly velké sociální skupiny dělnictva a rolnictva. Tehdejší „občanskou společnost“ tvořily privilegované skupiny disponující politickými právy, které ovládaly stát. Jejich početní omezení znamenalo úzkou provázanost zájmů, společenských vazeb a rodinných svazků do té míry, že soupeřící politické strany byly vztahově vzájemně propojeny. Převládající utilitární koncepce politiky vycházela z přesvědčení, že úkolem státu je naplňovat celospolečenské zájmy. Elitní strany prohlašovaly, že jsou přesně takové, jak je definoval Edmund Burke: „skupiny lidí snažící se o realizaci veřejného zájmu“ (Beck 1979: 8).

V této první etapě privilegovaná skupina s politickými právy de facto nepotřebuje prostředníka: politickou stranu, která by za ně kladla požadavky na stát, neboť ona sama je tou politickou stranou. Strany jsou v podstatě výbory lidí, kteří společně ustanovili stát i občanskou společnost. Pozice politické strany by se dala znázornit (schéma č. 1) v místě křižovatky státu a společnosti.

Schéma č. 1: **Pozice charakteristická pro etapu strany elit**

Zdroj: Mair, R. S., Katz, R.: *Changing Models of Party Organization and Party Democracy*. In: *Party Politics 1995*, vol. 1 no. 1. s. 10.

Etapa spojená se stranou mas je charakteristická pro druhou polovinu 19. století, kdy vznikaly organizační struktury průmyslového dělnictva a jakékoliv jejich omezování začalo být vnímáno jako neslučitelné s liberálními principy. Industrializace a urbanizace proměnily sociální strukturu obyvatelstva a rozšířily počet lidí s politickými právy, kteří již nebyli spjati systémem rozličných vazeb s těmi, kteří ovládali stát prostřednictvím politických stran elit.

Vznik masové strany a zavedení všeobecného volebního práva vytvářel nový model demokracie, ve kterém politické strany vstupují do státu z vůle společnosti: voličů. Primární je hledání kontrolních mechanismů, které mají zajistit, aby vláda byla odpovědná za svou činnost občanům. Politická strana se v této fázi stává mechanismem, který tuto roli zajišťuje.

Schéma č. 2: Pozice charakteristická pro etapu masových stran

Zdroj: Mair, R. S., Katz, R.: *Changing Models of Party Organization and Party Democracy*. In: *Party Politics* 1995, vol. 1 no. 1. s. 10.

V této fázi je zcela zřejmé oddělení státu a společnosti, kdy politické strany slouží jako most spojující občanskou společnost a stát (schéma č. 2). Strany však zůstávají zakotveny uvnitř společnosti, a to i přestože pronikly do státních služeb prostřednictvím obsazení státního aparátu.

Etapa spojená s univerzální stranou je spojena s částečným průnikem masových stran do státu. Strany tak předaly státu svou největší politickou devizu: systém sociálních práv. To se ukázalo významným faktorem v situaci, kdy se strany mas mění na strany catch all typu. Samotná proměna masových stran na univerzální byla reakcí na zásadní ekonomické a sociální změny v západoevropských zemích v období po druhé světové válce. Dynamický rozvoj sektoru služeb a moderních technologií vytvářel nové skupiny zaměstnanců, klesal početní stav obyvatel pracujících v dělnických profesích a zemědělství. To vše vedlo k zvýšené sociální mobilitě. Svou roli sehrál i rozvoj masových médií a později i vliv postmateriálních hodnot prosazujících se u nastupujících generací v 60. letech 20. století. (Inglehart 1977). Charakter politické soutěže začal vykazovat zřetelně dostředivé tendence k fenoménu střední třídy a vedl masové strany k přijetí modelu strany pro všechny, který by umožňoval přístup

k různorodým skupinovým zájmům a jeho logickým důsledkem bylo „drastické snížení ideologické zátěže“ (podrobně Kirchheimer 1966).

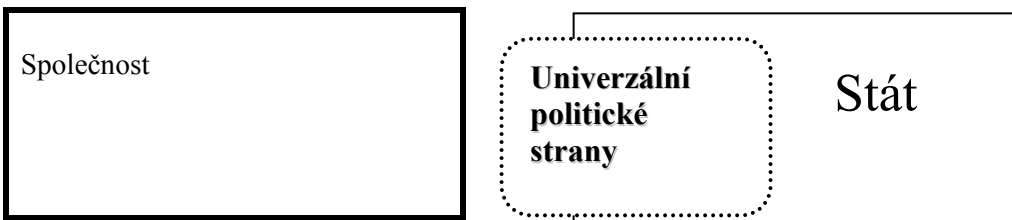
Univerzální strana převzala po masové straně postavení zprostředkovatele mezi občanskou společností a státem. Model demokracie by v tomto typu spojení odpovídal koncepci pluralitní demokracie, kterou Robert Dahl nazývá polyarchií: vládou mnoha (Dahl 1956).

Univerzální strany působí v prostředí mnoha organizovaných zájmů. Pluralismus zpomaluje rychlost politických, ekonomických, sociálních a kulturních změn a vede k hledání konsensu. Univerzální strany jsou nuceny flexibilně přesouvat svou pozornost na jednotlivé zájmy, kterých je mnoho. Ocitají se ve změněných podmínkách a nedokážou rychle reagovat na politickou agendu svými vlastními zdroji, které představovaly vnitrostranické expertní týmy a komise. Strany zjišťují, že se neobejdou bez každodenně pracujícího profesionálního aparátu a obracejí se na stát. Přesouvají stranické experty na pozice státních úředníků nebo začínají se státními úředníky úzce spolupracovat.

Univerzální strany se tím vzdalují společnosti a pronikají více do státu. Začínají být v postavení jednatele mezi společností a státem, který je obsazován vládnoucí stranou nebo koalicí stran. Univerzální strana má dvojitou pozici. Na jedné straně ještě stále artikuluje a agreguje společenské zájmy vůči státní byrokracii. Na druhé straně svým proniknutím do státu zastupuje zájmy státní byrokracie a brání politiku před veřejností. Pozici vystihuje schéma č. 3.

Katzův a Mairův popis strany pronikající do státu a využívající jeho zdroje je obdobně popisován v modelu amerických politických stran Leonem D. Epsteinem (1967). Americké strany (USA) jsou charakterizovány jako strany veřejného blaha (parties as public utilities). Epstein je považuje za úspěšné podniky regulované státem, které slouží veřejnosti, a proto mohou legitimně používat státní prostředky, čímž ochraňují i své vlastní zájmy.

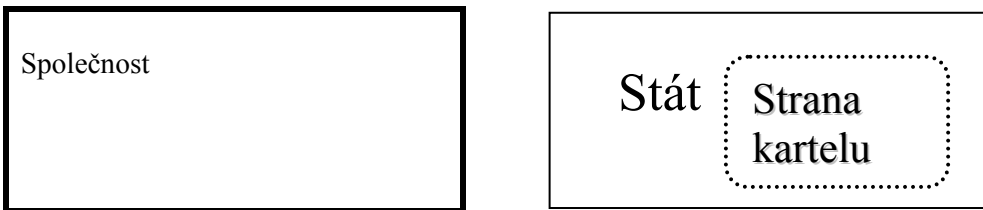
Schéma č. 3: **Pozice charakteristická pro etapu univerzálních stran** (catch all party)

Zdroj: Mair, R. S., Katz, R.: *Changing Models of Party Organization and Party Democracy*. In: *Party Politics* 1995, vol. 1 no. 1. s. 11.

Etapa spojená se stranou kartelu je výsledkem pozice univerzální strany, který vyvolala reakci vedoucí k další evoluci vedoucí ke vzniku strany kartelu. Univerzální strany se naučily využívat stát a manipulovat státním aparátem nejen v zájmu svých voličů, ale i ke svému vlastnímu prospěchu. Stát byl okupován politickými stranami a začal být regulována pravidly, o kterých rozhodovaly strany samy. Stát se stal zdrojem prostředků etablovaných stran, které si jeho prostřednictvím zajišťují existenci, zvyšují kapacitu a mnohem lépe odolávají novým politickým formacím. Stát se stává institucí subvencující vyvolené a zasvěcené a eliminující ostatní – nezasvěcené. Strany se stávají státem a končí jejich úloha prostředníků mezi společnostmi a státem. Politické strany se od původní role delegátů, přes roli prostředníků nakonec stávají polostátními úřadovny. Pozici vystihuje schéma č. 4.

Schéma č. 4: **Pozice charakteristická pro etapu strany kartelu**

Zdroj: Mair, R. S., Katz, R.: *Changing Models of Party Organization and Party Democracy*. In: *Party Politics* 1995, vol. 1 no. 1. s. 13.

Charakteristické znaky strany kartelu

Politické strany zakotvují ve státě, kterým mohou manipulovat. Současně strany uvnitř stranického systému začínají vytvářet kartel na systémové úrovni, který je veden snahou o uzavření stávajícího stranického systému.

Cílem je využít zdroje státu ve svůj prospěch a omezit politickou konkurenci ze strany politických stran nacházejících se mimo kartel. Tendence omezit politickou konkurenci se nejzřetelněji projevuje v oblasti:

- změn ve financování politických stran;
- změn charakteru povahy volebních soutěží;
- zajištění přístupu do státem kontrolovaných nebo regulovaných médií;
- zvýšeného důrazu na redukci demokracie na akt voleb.

Změna ve financování politických stran

Politické strany působí v podmínkách poklesu politické participace občanů jejich prostřednictvím. Konkurenci pro strany představují tradiční nátlakové (zájmové) skupiny a nově i občanská sdružení jako nové formy participace, které byly odkazem sociálních hnutí 60. let. Změny se projeví významným

poklesem počtu členů politických stran, aktivistů a sympatizantů, kteří by byli ochotni strany finančně, organizačně či jakkoliv jinak podpořit. Pokles počtu členů evropských politických stran od 70. let 20. století potvrdila i studie Petera Maira a Ingrid van Biezenové (2000). V případě některých zemí se jednalo o výrazný, více než 50% pokles členské základny, který, jak ukazuje přiložená tabulka, představoval odchod milionů členů politických stran. Výjimkou bylo Portugalsko, Slovensko, Řecko a Španělsko, kde nastal nárůst členů z důvodu demokratické tranzice a vzniku nových politických stran.

Úbytek členské základny politických stran byl provázen i poklesem příjmů z výběru členských příspěvků. Rovněž příjem finančních darů soukromých subjektů začal být latentním rizikem, protože veřejnost a média měly tendenci je posuzovat jako potencionální riziko vytváření korupčního prostředí. Politické strany se ocitly v situaci, kdy dobrovolná práce musela být nahrazována placenými službami, na které se nedostávalo prostředků. Strany se poohlížely po náhradních zdrojích a nakonec je našly u státu.

Politické strany přijaly zákony o přímém financování stran ze státního rozpočtu a udělaly tím první krok k vytváření vhodného prostředí pro vznik strany kartelu. Strany si zpravidla začaly vyplácet volební náhrady, které se odvíjí od získaných hlasů v parlamentních volbách. Současně strany s parlamentním zastoupením získávají paušální subvenci navýšenou o příspěvky za mandáty svých zastupitelů. Katz a Mair zdůrazňují, že se jedná o největší změnu ve vztahu politických stran a státu za posledních dvacet let (Mair 1994: 9). Upozorňují i na nepřímý nárůst financí politickým stranám, který se projevuje skrze výdaje na provoz parlamentu, kdy rostou náklady na služby a personál obsluhující politické strany (Mair 1994: 9).

Parlamentní strany se tak jednak finančně zabezpečily, získaly konkurenční výhodu oproti mimoparlamentním stranám, ale zároveň měly tendenci nastavit pravidla financování s cílem ztížit pozici mimoparlamentním seskupením. To se projevilo v nastavení kritérií pro získání příspěvku státu na úhradu volebních nákladů nebo v určení výše volební kauce podmiňující účast ve volbách.

Strany obhajovaly nový princip financování odstraněním rizika prorůstání politiky a byznysu a tím, že se budou moci zcela věnovat politické činnosti, která nebude ohrožována nutností shánět finanční prostředky na provoz politické strany. Studie týmu Larse Svåsanda dokládá, že systém přímého státního financování politických stran má naprostá většina evropských zemí (Jon, Svåsand, Widdfelt 2000)¹. Prvním státem, který jej přijal, byla Spolková republika Německo v roce 1959. Následovaly Rakousko 1963, Francie 1965, Švédsko 1966, Finsko 1967, Dánsko 1969, Norsko 1970, Itálie 1974 a Španělsko 1977 (Jon, Svåsand, Widdfelt 2000: 6). Výše státních subvencí se

¹ Autoři uvádějí, že z evropských zemí nemá systém přímého financování politických stran státem pouze Nizozemí, Irsko, Portugalsko, Ukrajina a Velká Británie.

v každé zemi liší, ale je skutečností, že jsou jedním z podstatných příjmů politických stran ve většině evropských států.

Tabulka 1: **Změny členství v evropských politických stranách v letech 1977 – 2000**

Stát	Sledované Období	Změna v počtu členů	Změna počtu v porovnání s výchozím stavem (%)
Francie	1978–1999	-1 122 128	-64,59
Itálie	1980–1998	-2 091 887	-51,54
Velká Británie	1980–1998	-853 156	-50,39
Norsko	1980–1997	-218 891	- 47,49
Česká republika	1993–1999	-225 200	-41,32
Finsko	1980–1998	-206 646	-34,03
Nizozemí	1980–2000	-136 459	-31,67
Rakousko	1980–1999	-446 209	-30,21
Švýcarsko	1977–1997	-118 800	-28,85
Švédsko	1980–1998	-142 533	-28,05
Dánsko	1980–1998	-70 385	-25,52
Irsko	1980–1998	-27 856	-24,47
Belgie	1980–1999	-136 382	-22,10
Německo	1980–1998	-174 967	-8,95
Maďarsko	1980–2000	+8 300	+5,02
Portugalsko	1980–2000	+50 381	+17,01
Slovensko	1994–2000	+37 777	+29,63
Řecko	1980–1998	+375 000	+166,67
Španělsko	1980–2000	+800 705	+250,73

Zdroj: Mair, P., Bizen Van I.: Party Membership in Twenty European Democracies, 1980 – 2000. In: Party Politics nr. 1/2000. s. 12.

Financování stran státem změnilo prostředí, ve kterém strany působí. Politické strany byly v podstatě inkorporovány státem a de facto získaly nebo potvrdily statut ústavních institucí. Nastal ovšem střet se základním principem činnosti politických stran v moderních demokraciích, který hovoří o oddělení politických stran od státu². Některé státy limitují výši státních subvencí stanovením horní hranice prostřednictvím alikvotní částky státního rozpočtu v daném roce, například Španělsko, Maďarsko nebo Polsko (Grylak, Żmigrodzki 2005). Jinou obdobu limitu má Německo, kde Spolkový ústavní

² Například Zákon 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a v politických hnutích § 5.

soud v rozsudku z 9. dubna 1992 určil nejvyšší možnou částku, kterou lze politickým stranám vyplatit, ve výši 230 milionů bývalých marek (Baumeister 1998: 76-77).

Česká republika nemá žádný z uvedených limitů financování, i když končená částka je de facto dána právními předpisy³. Novela zákona o sdružování v politických stranách z roku 2000 by se dala označit jako kartelizační ve smyslu prohloubení závislosti politických stran na státních financích⁴. V konečném důsledku přinesla podstatné zvýšení státního příspěvku za mandát poslance a senátora z původních 0,5 na 0,9 milionů Kč. V původním návrhu strany požadovaly 1 milion Kč, ale rozhodnutím Ústavního soudu byl příspěvek snížen na 0,9 milionů Kč. Součástí novely bylo i osvobození politických stran od darovací daně a daně z příjmu. Hlasování o pozměňovacím návrhu daňového osvobození ukázalo, že politické strany „uvnitř“ velmi dobře kooperují. Návrh byl podpořen poslanci všech politických stran s výjimkou komunistů, kteří ovšem nehlasovali proti, ale pouze se zdrželi hlasování. Objevil se i prvek eliminace politické konkurence nastavením příspěvku na úhradu volebních nákladů. Parlamentní politické strany obhajovaly 3 % volební úspěšnost nutnou pro získání úhrady ve snaze omezit politické aktivity mimoparlamentních stran (Outlý 2003: 110). Ústavní soud v roce 1999 shledal 3% výši jako protiústavní a Parlament ČR v roce 2002 odhlasoval hranici 1,5 %⁵. Český politolog Jan Outlý k tomu poznamenává, že snaha tímto způsobem omezovat mimoparlamentní strany je nepřípustná, neboť „*mysl příspěvků na úhradu volebních nákladů spočívá v zajištění rovných podmínek v předvolební soutěži. Nakolik v této soutěži ta která strana uspěla, je z koncepčního pojetí tohoto příspěvku nepodstatné*“ (Outlý 2003: 110).

Změna charakteru povahy volební soutěže

Další rovina působení strany kartelu se dotýká změn v charakteru povahy volební soutěže. Autoři teorie charakterizují soutěž jako omezenou (limited) nebo ovládnutou (contained).

Soutěž je omezená v tom smyslu, že i přes rozdílnou ideologickou (pravolevou) orientaci se volební programy v podstatných bodech dotýkajících se modelu demokracie a tržní ekonomiky stávají stále více podobné. Ve

³ Teoreticky je konečná částka fixní s ohledem na celkový počet mandátů poslanců, senátorů a krajských zastupitelů, za které je vyplácen státní příspěvek. Variabilní je příspěvek na úhradu volebních nákladů pro strany, který získaly více než 1,5 % odevzdaných hlasů a počet politických stran, které překročením 3 % (odstupňovaně) respektive 5 % (paušálně) klauzule získávají nárok na příspěvek na činnost.

⁴ Zákon o sdružování v politických stranách a hnutích č.420/1991 Sb. Ve znění novely č. 340/2000 Sb.

⁵ Nález Ústavního soudu České republiky č. 243/1999 Sb.

volebních programech převládají všeobecně akceptovatelné cíle, ke kterým v podstatě neexistuje přijatelná alternativa, nebo se jedná o nevýznamné změny. Kartel stran snižuje možnost potrestat jednotlivé strany nepřízní voličů, protože disponuje nástroji omezujícími vstup nových subjektů do politické soutěže. V praxi pak existuje možnost vládních koalic v kombinaci všech stran. Z těchto důvodů se jeví soutěž jako omezená i pro voliče, protože v zásadě nedochází ke změně.

Strana kartelu sice přebrala soupeřivý model voleb, ale neučinila z něj hlavní prioritu, ale zahrнула jej jen jako jeden z mnoha faktorů. V podstatě se vytvořil model kontroly volebního soupeření kartelem. Volby se stávají „tradicí“ se souborem tabuizovaných témat a s „důrazem“ na čistotu volebního boje. Vliv voleb zůstává zachován, ale pouze do té míry, že výsledek rozhoduje o postavení jednotlivých stran (frakcí) uvnitř kartelu.

Strany se tak v podstatě snaží ovládnout průběh volební kampaně. Cílem je zachovat stabilitu celého kartelu a eliminovat možnost volební porážky. Výrazný volební neúspěch některého z členů kartelu ohrožuje stabilitu celku a funkčnost koalic na všech úrovních politiky. Rizikem je zvyšování nákladů na nová jednání a vyvažování sil uvnitř kartelu, které by mohly posilovat politické subjekty mimo kartel.

Strana kartelu má proto tendenci tlumit soupeření mezi jednotlivými „frakcemi“. Politika se stává profesí (job) orientující politiky na zajištění si co nejdřívejší politické kariéry. Politici začínají své oponenty považovat za spolupracovníky motivované stejnou potřebou zajistit si práci, spolupracovníky, kteří jsou vystaveni stejným tlakům a problémům. Stabilita je důležitější než velký politický úspěch, který může být příčinou „nebezpečných“ změn. Politika se stává více zaměstnáním pro politiky než službou veřejnosti.

Kartel stran se tedy vyznačuje vysokou mírou vzájemné tolerance a solidarity umocněné poznáním, že žádná z hlavních stran není dlouhodobě vyřazena z účasti na vládě. Rozložení politických sil málokdy přináší jasné vítězství jedné politické straně. Rozdíl mezi vítězi a poraženými, vládou a opozicí se výrazně snižuje. Pojem vládnoucí strana (strany) není prioritně vyhrazen straně aktuálně vytvářející vládu, ale s rizikem zevšeobecnění lze všechny parlamentní strany, s výjimkou extrémních stran na levici nebo pravici, označit jako vládnoucí, protože všechny mají přístup ke státním úřadům, případně ovlivňují jejich obsazení nebo je kontroly (Mair 1994: 16).

Zajištění přístupu do státěm regulovaných médií

Tendence ke vzniku strany kartelu se objevují od 70. let 20. století. V tomto období se již plně stabilizoval model elektronických médií, kterým legislativa ukládala povinnost poskytovat veřejnou službu (public service broadcasting). A to jak soukromým médiím v americkém modelu, tak médiím veřejnoprávního

typu v Evropě. Poskytování vyváženého prostoru pro prezentaci všech relevantních politických subjektů je jedním ze základních pravidel, kterými se služba veřejnosti řídí.

Právě akcent na prezentaci „relevantních“ politických subjektů dává více příležitostí parlamentním stranám. Již samotná existence veřejnoprávních médií poskytuje etablovaným stranám zdroj, který byl v minulosti nemyslitelný. Lze namítnout, že v průběhu volební kampaně jsou média veřejné služby povinná dávat stejný časový prostor všem kandidujícím stranám. Princip se tím zdánlivě jeví jako nediskriminační. Katz a Mair ovšem upozorňují na privilegovaný přístup parlamentních stran do médií v mimovolebních obdobích, který jim je poskytován v rámci plnění zákonných povinností.

Strany kartelu si uvědomují, že přístup k médiím jim dává jedinečnou možnost politické komunikace s veřejností a ovlivňování průběhu politické soutěže. Pravidla regulace veřejnoprávních médií se v jednotlivých státech různí. Přesto lze vyzorovat, že strany hledají cesty k úpravě legislativního prostředí ve svůj prospěch. Mnohdy nepřímým tlakem, který se přesouvá do vytváření regulačních institucí, způsobu nominace jejich členů nebo nastavení pravidel financování. Z expertních analýz vyplývá, že v evropském mediálním modelu je trvale přítomný „*stálý a prostupující vliv politických stran na oficiálně autonomní regulační orgány*“ (Open Society Institute 2005: 48). Existují rozdílné způsoby nominace mediálních rad. Pozice politických stran v Německu je méně silná, protože své zástupce do mediálních rad jsou oprávněny navrhovat odbory, církve, náboženské organizace, univerzity a občanská sdružení (Open Society Institute 2005: 48-49). Naopak vliv politických stran je silnější v tzv. smíšených systémech, kde je sice vyšší počet nominujících, ale obvykle se jedná o prezidenta, parlamentní komory nebo mediální rady parlamentu apod. Jedná se sice o pluralitní systém nominace, který je však již více v rukou politických stran, byť ty alespoň formálně vycházejí z nominace nejrůznějších korporací.

Extrémně silná je pozice českých politických stran, kdy jsou obě mediální rady, RRTV (Rada pro rozhlasové a televizní vysílání) a RČT (Rada České televize), voleny pouze jedním tělesem, kterým je Poslanecká sněmovna PČR. Podle některých kritiků jsou média nejslabším článkem demokracie v České republice s cíleně oslabovanou pozicí veřejnoprávních médií, především České televize. Česká televize je řízena radou volenou výlučně Poslaneckou sněmovnou, ale sněmovna rozhoduje i o výši koncesionářských poplatků a délce reklamního času. Podle Michala Klímy je snahou politických stran potlačit aktivní roli veřejnoprávních médií při odkrývání korupce, propojení politiky a byznysu a finanční vydírání má Českou televizi přimět k rezignaci na veřejnou kontrolu politiky (Klíma 2006).

Obecně lze vyslovit i hypotézu, že případné omezení nebo rozšíření reklamního času v médiích veřejné služby rozšiřuje vliv strany kartelu i do oblasti komerčních médií. Soukromé televizní a rozhlasové stanice mohou být více náchylné k udržování dobrých vztahů s politickými stranami, které rozhodují o tom, jakou část inzerce ponechají v rukou médií veřejné služby.

Zvýšený důraz na redukci demokracie na akt voleb

Podle Katze a Maira jsou dalším charakteristickým rysem strany kartelu odmítavé nebo zpochybňující reakce na politické aktivity, které se odehrávají mimo standardní mechanismy působnosti politických stran. Strany kartelu mají tendenci absolutizovat význam voleb jako jediné možné, správné a legitimní cesty převedení vůle občanů na stát. Všechny mimovolební politické aktivity občanů jsou zpochybňovány, nebo přímo odmítány jako nestandardní a existuje zřetelná tendence snižovat jejich legitimitu. Strana kartelu si uvědomuje potenciální nebezpečí občanských aktivit, které mohou vést ke společenské poptávce po nové politické síle.

Strany kartelu v praxi akcentují zastupitelské formy demokracie, které považují za standardní. Přímé formy demokracie (referenda, manifestace, demonstrace, petiční akce) mají tendenci označovat jako nestandardní nátlakové akce, diktát ulice, rozhodnutí nekvalifikovaných většin apod.

Ukázkou kartelového chování je reakce dvou největších politických stran České republiky – ODS a ČSSD, na občanské iniciativy z konce 90. let 20. století. Obě politické strany uzavřely po volbách v roce 1998 „Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“. „Opoziční smlouva“ obsahovala mimo jiné i některé prvky, které by se daly interpretovat jako kartelizační: změna volebních pravidel, nevyvolání hlasování o vyslovení nedůvěry vládě, společný postup při obsazování kontrolních orgánů apod. Opoziční smlouva vyvolala značnou kritiku ze strany veřejnosti, která se transformovala do podoby občanských iniciativ typu „Děkujeme, odejděte“, „Dřevíčská výzva“ nebo „Impuls 99“. Reakce obou stran na občanské iniciativy byly zcela odmítavé, ovšem argumentace se dostala do polohy zpochybňování samotné legitimacy občanského nesouhlasu. Ilustrativní bylo vyjádření tehdejšího předsedy ODS Václava Klause, který občanské iniciativy zařadil mezi úhlavní nepřátele české demokracie. V novinovém článku „K interpretaci dnešní křížovanky“ (MF Dnes 19. 1. 1999) charakterizoval občanské iniciativy jako „výrazně levicové, etatistické, neliberální, standardními demokratickými mechanismy pohrdající, kýčovitě moralizující, realitou nepoučené, nepraktické a nepragmatické“ (Klaus 1999).

Strana kartelu: dotvořený typ, nebo tendence?

Historický vývoj ukázal schopnost politických stran přizpůsobit se a reagovat na změny okolního prostředí. Netýká se to všech stran, protože všechny nepřešly okolnosti, které paradoxně usnadnily jejich počáteční vznik. Masové strany zcela nevytlačily elitní strany, ale i po zavedení všeobecného volebního práva se část elitních stran transformovala do nové životaschopné podoby. Univerzální strany pokračují ve své existenci nehledě na vznik strany kartelu (jakkoliv je sporný). Všechny modely stran v sobě zahrnují heuristicky protichůdné typy stran, ke kterým se mohou víceméně kdykoliv přiblížit.

Podle Katze a Maira se strana kartelu nachází v raném vývojovém stádiu. Stranické systémy s tendencí ke kartelizaci je nutno zkoumat případ od případu. Pravidla financování politických stran, rozsah státních subvencí, regulace médií veřejné služby a další potenciální faktory kartelizace jsou v jednotlivých zemích rozdílné.

Pravděpodobně vhodnější podmínky kartelizace stranického systému mají státy s tradicí vysoké úrovně mezistranické spolupráce, ke kterým patří demokracie konsociačního typu, mnohdy s praxí stabilních menšinových vlád, jako jsou Rakousko, Dánsko, Nizozemí, Finsko, Norsko, Švýcarsko a Švédsko. Jedná se o státy s rozsáhlým státním sektorem zahrnujícím sféru sociálních služeb, školské a zdravotní systémy, monopoly distribučních sítí a některá výrobní odvětví, ve kterých si strany prostřednictvím státu uchovávají rozhodující vliv. V malých státech jsou nadto politické elity relativně početně omezené. To umožňuje navazování bližších a mnohdy neformálních vztahů, které mohou napomáhat kartelizačnímu chování politických elit.

Rakousko je ukázkou stranického státu, ale i příkladem prolomení kartelu politických stran. Do konce 90. let 20. století by se dal rakouský stranický systém označit jako bipartismus s dominantní pozicí dvou politických stran: Rakouské strany lidové (ÖVP) a Sociálnědemokratické strany Rakouska (SPÖ). Lidovci a sociální demokraté společně vládli v období po druhé světové válce (1947 – 1966) a posléze začali střídavě vládnout, ale druhá ze stran tvořila spíše jakýsi stínový kabinet než skutečnou opozici. Strany si vytvořily systém spolupráce, vzájemných vazeb a propojení. Paritně obsazovaly klíčové pozice ve státní správě, školství a ekonomice. Výsledkem byl vysoce rozvinutý neokorporativismus, do kterého se podařilo začlenit i odborové svazy a profesní komory. Vznikl institut sociálního partnerství, v jehož rámci vláda s partnery konzultovala prakticky veškerou politickou agendu. Kartelový způsob chování vyvolal poptávku po nové politické síle, kterou se stala strana Svobodných (FPÖ) korutanského hejtmana Jörga Haidera. Parlamentní volby v roce 2000 přinesly po dlouhých desetiletích prvek reálného soupeření a jejich

výsledek učinil ze „Svobodných“ historicky třetí vládní stranu Rakouska po druhé světové válce⁶.

Rakouský případ ukazuje, že kartel je schopen do určité míry omezit soupeření ve vlastních řadách, nikoliv však potlačit politickou opozici obecně, tedy politické síly mimo kartel. Nebezpečím je prorůstání se státem do té míry, že kartel ztrácí schopnost reakce na společenskou kritiku. Politické strany sice i nadále přenášejí skupinové zájmy na stát, ale činí tak jen formálně. Sociální skupiny, respektive občané, zjišťují, že pokud chtějí něčeho dosáhnout, musí se obrátit na stát (strany) přímo. Lze namítnout, že přenesení požadavků na stát je i funkcí institucionalizovaných korporací: odborů, církví, zaměstnavatelských svazů a podobně. V modelu strany kartelu nicméně stát výměnou za „dobré chování“ uděluje korporacím mnohá privilegia. Straně kartelu se tímto způsobem podaří inkorporovat do státu i zavedené organizace.

Korporace kooptované státem přebírají způsob kartelového chování. Začínají hájit zájmy státu, a nikoliv svých referenčních skupin. Následkem je poptávka po alternativních organizacích, které mohou přimět tradiční organizace ke změně chování. Teoreticky si lze představit vniknutí nových alternativních organizací do státu, jejich následnou kartelizaci, opětovný vznik dalších alternativních organizací a opakování celého cyklu.

Uvedené teoretické i praktické příklady ukazují, že sebeobrané mechanismy, které si strana kartelu vytvořila, mají své interní rozpory. Omezení až eliminace konfliktů a následků soupeření zabraňuje přenesení sebemenší zpětné vazby mezi občany a státem. Situace je kritická a vyvolá poptávku po politických silách vně kartelu, které si kladou za cíl tuto vazbu obnovit. Kartel se snaží omezit jejich vliv řadou přímých a nepřímých opatření, ale tím paradoxně poskytuje politickým silám vně kartelu účinnou zbraň. Opatření jsou označována jako nedemokratická, omezující svobodnou soutěž a mobilizují veřejnost v jejich prospěch. A stejně jako každý z předešlých typů strany připravil svou aktivitou/pasivitou podmínky pro vznik strany nového typu, tak i strana kartelu nevyhnutelně vytvoří svou vlastní opozici.

Vznikají nové „protestní“ strany, které hledají způsoby rozbití kartelu. V kampaních využívají celou řadu výzev. Obvyklým je volání „po změně politického stylu“ nebo „novém“ pojetí politiky, které se jeví jako zvláště účinné pro mobilizaci nespokojených voličů zavedených stran. Omezení

⁶ Rakouský stranický systém bývá rozdělován do tří tzv. táborů: levicového, katolicko-konzervativního a nacionalistického. Tábory se formovaly během 19. století a staly se základnou pro parlamentní strany: Sociálně-demokratickou strany Rakouska (SPÖ), Rakouskou stranu lidovou (ÖVP) a později Svobodnou stranu Rakouska (FPÖ). Rakouský stranický systém je výsledkem třech konfliktních linií (cleavages): třídním konfliktem, konfliktem mezi centrem a periferií a náboženským konfliktem mezi katolíky a antiklerikály.

soutěživosti stranou kartelu, hesla o stabilizaci a odpovědném přístupu, frustrace voliče z téměř neomezené míry konsensu mezi „jeho“ a soupeřící stranou, to vše vytváří příhodnou atmosféru pro nástup nových, alternativních politických sil.

Pro označení protestních stran neexistuje v odborné literatuře konsensuální definiční koncepce. Ve vztahu ke straně kartelu je možné za protestní považovat strany, které se vymezují proti elitám na základě podezření, že zneužívají moc k upevnění svých pozic vůči společnosti. Odlišují se od antisystémových stran tím, že usilují o změnu politiky a pravidel hry, ovšem v rámci stávajícího systému.

Katz a Mair jako příklad alternativy uvádějí prezidentskou kampaň nezávislého kandidáta Rosse Perota ve Spojených státech amerických v roce 1992 a o tři roky později Perotovo úsilí o mobilizaci nespokojených středních vrstev pro podporu nové třetí strany: Strany nezávislosti. Stejně tak může jako příklad posloužit kampaň kanadské Reformní strany ve druhé polovině 90. let 20. století.

Katz a Mair ovšem poukazují na skutečnost, že pokud se protestním stranám podaří proniknout do systému, který původně ostře kritizovali, v mnoha případech se ochotně stávají jeho součástí a akceptují „všeobecná pravidla politické soutěže“. Jako příklad uvádějí strany, které hledaly podporu u nové střední třídy: Demokraty 66 v Nizozemí, liberální demokraty ve Velké Británii nebo pokrokové demokraty v Irsku. Úspěšné protestní strany se objevily i v zemích střední a východní Evropy. V polských parlamentních volbách (2001) se nečekaně prosadily hned dvě protestní strany: Sebeobrana Polské republiky a Liga polských rodin. Ve volbách do Národní rady Slovenska (2002) uspěla Aliance nového občana (ANO), která kombinovala postupy protestních stran s populismem (podrobně viz Dočkal: 2002). Unie svobody v České republice používala volební hesla příznačná pro protestní strany: „*Nejsme jako oni*“ nebo „*Normální je nelhat*“. Protestní politický styl udělal z Unie svobody stranu s parlamentním zastoupením a nakonec i stranu vládní koalice. Stejně tak volební kampaň Věci veřejných, současné strany vládní kolice ministerského předsedy Petra Nečase, se nesla v protestním duchu, kdy ústředním heslem byl „*konec politických dinosaurů*“ a hodiny, které měly odpočítávat éru velkých zavedených politických stran.

Kritická reflexe strany kartelu

Na stránkách odborného periodika „Party Politics“ proběhla v polovině 90. let 20. století kritická diskuse, v níž vynikla konstruktivní kritika Ruud Kooleho a Klause von Beymeho. Ruud Koole (1996) odmítl považovat stranu kartelu za přesně definovaný a dominující typ politické strany současných demokracií a poukázal na nutnost výzkumu stranického systému jako celku s přihlédnutím k

institucionálním pravidlům politických systémů jednotlivých zemí. Koole navrhl vytvoření klasifikačního schématu, který by definoval vzájemně soupeřící strany kartelu a zároveň koexistující strany mimo kartel.

Podle Kooleho (1996: 508) je hlavním nedostatkem teorie nejasná definice kartelové strany, která vychází ze souboru velmi obecných charakteristik. Druhým nedostatkem je terminologická nejasnost, kdy pojem strana kartelu se používá pro označení strany, přitom pojem kartel se zpravidla užívá pro označení systémové vlastnosti stranického systému.

Třetí výtku se týká Katzovy a Mairovy premisy, že se strany odpoutaly od společnosti a vstoupily do státu. Koole poukazuje na to, že stát v průběhu celého 20. století přebíral stále více kompetencí, proto se vzdálenost občanů a státu stává nejasnou⁷. Z logiky věci poté vstup politických stran do státu nemusí nutně znamenat jejich separaci od společnosti. Koole naopak tvrdí, že politické strany i nadále spojují společnost a stát v duchu koncepce pluralitní demokracie Roberta Dahla a že mají i nadále „*kvazi monopol na nábor politiků, kteří poté zastávají státní funkce*“ (Koole 1996: 514). Podle Kooleho, který se odvolává na Dahla, je moc polyarchicky rozptýlená a není koncentrovaná v rukou státu. Moc se posouvá od státu k velkým korporacím a do třetího sektoru, který představuje aktivní občanská společnost. Strany se musí zákonitě posunout k těmto centrům moci a nemohou se zcela identifikovat se státem.

Koole vytýká Katzovi a Mairovi, že se přespřiliš inspirovali kolegy, kteří se zabývali teoriemi konsociačních demokracií, korporativním uspořádáním státu nebo partajním státem. Koole ironicky píše, že už Arendt Lijphart v koncepci konsociační demokracie používá v holandštině pojem „*kartel democratie*“ (Koole 1996: 514). Podle něj kartel stran v různých podobách existoval už předtím, než jej Katz s Mairem „objevili“.

Koole kritizuje i charakteristiku organizační struktury kartelové strany. Souhlasí s autory v tom, že dochází k dělbě vlivu mezi politiky na regionální a centrální úrovni, kde regionální politici jsou ochotni vzdát se vlivu na celostátní politiku a centrální vedení recipročně vlivu na regiony. To však nemusí být bezpodmínečně nutné, jak tyto skutečnosti prezentují Katze a Mair. Regionální centra totiž mnohdy spolupracují a koordinují tlak na centrální vedení strany, obzvláště v souvislosti s přípravou a průběhem regionálních nebo komunálních voleb. Lokální elity se mohou cítit ohroženy politikou stranického vedení na

⁷ Příkladem je SRN, kde počínaje 70. lety 20. století došlo k dramatickému nárůstu politických agend státu. Statistiky dokládají nárůst počtu osob zaměstnaných s plným pracovním úvazkem ve veřejných službách v letech 1970–1998 z počtu 3,6 milionů na téměř 6 milionů zaměstnanců. Stát začal poskytovat rozsáhlý systém služeb a benefitů, kdy zabezpečoval své občany proti rizikům a subvencoval řadu zájmových skupin, které se uměly hlasitě přihlásit o slovo. Německý příklad ukazuje, že lze zpochybnit tezi odpoutání občanů od státu. In: Politické strany v moderních demokraciích 1988.

úrovni státní politiky. Neúspěchy nebo nepopulární rozhodnutí vlády, které reprezentuje jejich strana, mohou negativně ovlivnit výsledky voleb do zastupitelstev⁸.

Koole podrobuje kritice i prezentaci povahy volebního soupeření strany kartelu. Údajná tendence ke zmírňování volebního soutěžení je spekulativní hypotézou (Koole 1996: 517). Naopak volební kampaně jsou stále stejně vypjaté a nesmiřitelné. Katz a Mair reagovali později na tuto výtku tím, že zmírnění soutěže se odehrává v rovině volebních programů, které se v principiálních otázkách sblíží. Soutěž zůstává i nadále ostrá, ale pozornost se přesouvá na výstup z volební kampaně. Podle Katze a Maira existuje přímá úměra: čím je průběh volební kampaně ostřejší, tím je zřetelnější existence kartelu. Nabízí se vysvětlení, že strany kartelu prezentují volby jako zásadní střet rozhodující o dalším osudu země. Voliči musí nabýt přesvědčení, že je nutné podpořit jednu z hlavních stran a zbytečně nerozptylovat podporu ke stranám mimo kartel. Zkušenost některých zemí verifikuje hypotézu „přímé úměry“. Německo, Rakousko nebo Česká republika mají poměrně čerstvý prožitek s vypjatými volebními kampaněmi, po kterých, i přes deklarovanou nesmiřitelnost, byly politické strany ochotny ke spolupráci a společným vládní kabinetům.

Koole v závěru své kritické statě píše, že upřednostňuje komparativní výzkum politických stran, ve kterém není bezpodmínečně nutné vytvořit definici politické strany za každou cenu tak, aby odpovídala době a prostředí. Na teorii strany kartelu nepřímo oceňuje zachycení definičních znaků jednotlivých evolučních typů politických stran, protože strany se většinou pohybují mezi více typy, kdy v reakci na změnu vnějšího prostředí, jednotlivé znaky opouští nebo získávají.

Klaus von Beyme rovněž kritizuje nevhodné označení strana kartel, neboť kartelové chování stran je běžná tendence v chování politických stran, které nevyklučuje vzájemnou konkurenci (Beyme 1996: 144). Na koncepci ovšem vyzdvihuje poznatek profesionalizace politických stran. Považuje to za největší změnu v struktuře a organizaci stran, které se pravděpodobně změní v malé skupiny profesionálů, kteří budou zajišťovat chod státních institucí (Beyme 1996: 154).

⁸ V této souvislosti lze připomenout porážku ODS ve volbách do krajských zastupitelstev v roce 1998, kdy ve všech krajích zvítězila ČSSD. Podle řady regionálních sdružení ODS byla příčinou volební prohry arogance stranického vedení a selhání předsedy ODS a vlády Mirka Topolánka. Podrobně viz záznam z jednání Kongresu ODS v Praze: 5. – 7. 12. 2008. In: www.ods.cz/archiv/kongresy

Závěr

Jak ukázala kritická reflexe, koncepce strany kartelu vyvolala řadu reakcí a otázek a především na Západě podnítila rozsáhlý zájem o další výzkum stranických systémů i samotné organizace politických stran. Přesto se zdá, že kritika Ruuda Kooleho i Klause von Beymeho je natolik přesvědčivá, že v případě strany kartelu se nejedná o nový dotvořený typ politické strany. Pravděpodobně hlavním typem úspěšné strany současných západních demokracií stále zůstávají strany univerzálního typu (catch-all party), které jsou ovšem náchylné ke kartelové spolupráci, přičemž společně využívají státní zdroje s cílem eliminovat konkurenci nových politických stran.

Za hlavní přínos Katzovy a Mairovy teorie, proto lze považovat schopnost zachycení kartelizačních tendencí v chování politických stran a to podle jasně definovaných kritérií, kterými jsou: změny ve financování politických stran, změny v charakteru povahy volební soutěže, zajištění přístupu politických stran do státem regulovaných médií a zvýšený akcent na zastupitelské formy demokracie. Jedná se navíc o kritéria, která lze více či méně exaktně verifikovat (např. zvýšený podíl státu na financování politických stran, existence orgánů regulujících média a mediální legislativy atd.).

Domnívám se, že v textu uvedena analýza chování dvou největších českých politických stran ODS a ČSSD po uzavření tzv. Opoziční smlouvy (1998) zřetelně prokázala kartelizační tendence a to ve všech čtyřech sledovaných kritériích. Stejně tak kartelové chování stran uvnitř systému vyvolalo poptávku po nových protestních stranách nejen v České republice, ale také v Polsku a na Slovensku.

Jednotná kritéria definování strany kartelu pak dávají i možnosti použití heuristicky ideálního typu politické strany pro komparaci s reálnými politickými stranami, ale také pro komparaci stranických systémů jednotlivých regionů vyznačujících se stejnými společensko-kulturními podmínkami. Je nutné mít na paměti, že vznik kartelové strany nebo alespoň kartelizační tendence stranických systémů jsou dlouhodobým procesem takřka nerušeného vývoje politických stran v západní Evropě. Případná aplikace teorie v postkomunistických zemích musí vzít do úvahy odlišné podmínky vzniku nebo re/institucionalizace politických stran v 90. letech 20. století. Minimálně pak teorie v nejužším pojetí může sloužit jako pomocná metoda k analýze stranických systémů s ohledem na kartelové chování politických stran.

LITERATURA

- Baumeister, B. 1998. *Financování politických stran ve Spolkové republice Německo*. In: Politické strany v demokraciích. Konrad Adenauer Stiftung, Praha. s. 76-77.
- Beck, P. A. 1979. *Party Politics in America*, New York. s. 8.
- Beyme von K. 1996. *Party Leadership and Change in Party Systems: Towards a Postmodern Party State?* In: Government and Opposition, 32/2. s. 144.
- Dahl, R. 1956. *A preface to Democratic Theory*, University of Chicago Press.
- Dočkal, V. 2002. *Aliance nového občana-populistická či protestní strana?*, Středoevropské politické studie – Central European Political Studies Review, č 4, roč. IV., Brno.
- Duverger, M. 1965. *Political Parties*, London.
- Epstein, L. D. 1967. *Political Parties in Western Democracies*, London.
- Grylak, B., Źmigrodzki, M. 2005. *Status prawny partii politycznych w Polsce*. In: Sokol, W. (red.), Źmigrodzki (red.): Współczesne partie i systemy partyjne, Lublin, s. 303-325.
- Jon, P., Svåsand, L., Widdfelt, A. 2000. *State Subsidies to Political Parties: Confronting Rhetoric with Reality*. In: West European Politics, nr.3/2000. s. 1-24.
- Kirchheimer, O. 1966. *The Transformation of the Western European Party Systems*. In: LaPalombara J., Weiner, M.: Political Parties and Political Development, Princeton. s. 177-201.
- Klíma, M. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Radix Praha.
- Koole, R. 1996. *Cadre, Catch-All or cartel: A Comment on Notion of the Cartel Party*, Party Politics, 1996/2. s. 514.
- Mair, P. 1994. *Party Organizations: From Civil Society to the State*. In: Katz, R. S., Mair, P. (red.): *How Parties Organize*, London. s. 9.
- Mair, P., Bizen van I. 2000. *Party Membership in Twenty European Democracies, 1980 – 2000*. In: Party Politics nr. 1/2000.
- Mair, R. S., Katz, R. 1995. *Changing Models of Party Organization and Party Democracy*. In: Party Politics, vol. 1 no. 1. s. 5-28.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution in Europe: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press.
- Outlý, J. 2003. *Financování politických stran státem – poznámky k českému modelu*. In: Acta Politologica 1., FF UP Olomouc, s. 110.
- Profant, T. 2004. *Slovenská demokratická a křesťanská unie - kartelová strana?* In: Středoevropské politické studie, číslo 1, roč. 4. Masarykova univerzita Brno.

PRAMENY

- Klaus, V.: *K interpretaci dnešní křížovky*. In: *Mf Dnes* 19. 1. 1999.
Klíma, M.: *Nejslabší článek demokracie*. In: *Mf Dnes* 17. 2. 2006.
Klíma, M.: *Posvítit si na chobotnici*. In: *Lidové noviny* 5. 6. 2002.
Klíma, M.: *Nebezpečí privatizace stran*. In: *Právo* 21. 2. 2011.
Nález Ústavního soudu České republiky č. 243/1999 Sb.
Open Society Institute 2005. Praha, s. 48. *Televize v Evropě: regulace, politika a nezávislost*. Monitorující zpráva.

Tomáš Jarmara – Narozen: 19. 2. 1968 – Odborný asistent na katedře společenských věd VŠB-TU Ostrava. V roce 1992 zakončil studium základu společenských věd na PdF Ostravské univerzity. Doktorandské studium v oboru politologie ukončil v roce 2001 na katedře politologie a evropských studií FF Univerzity Palackého v Olomouci. Téma rigorózní práce „Politické strany a jejich systémy: česká specifika“.

Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
Katedra společenských věd
VŠB-TU Ostrava
e-mail: tomas.jarmara@osu.cz